

„E-EKSPLOZJA – NARZĘDZIA – METODY – UŻYTKOWNICY”**Konferencja naukowa**

(Kraków, 27 marca 2014 r.)

„W murach Uniwersytetu Jagiellońskiego wzrosła bezcenna dla polskiej i europejskiej kultury Biblioteka Jagiellońska [...]” głosi Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z 18 grudnia 2013 r., ustanawiająca rok 2014 Rokiem Wielkiego Jubileuszu Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ). Przytoczono te słowa w zaproszeniu na konferencję naukową „E-eksplozja – narzędzia – metody – użytkownicy”, adresowaną do środowiska bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej oraz użytkowników bibliotek. Konferencja odbyła się 27 marca 2014 r. w Bibliotece Jagiellońskiej (BJ). Asumptem do jej zorganizowania był fakt, że Biblioteka Jagiellońska, świętująca wraz z Uniwersytetem „Wielki Jubileusz 650-lecia utworzenia najstarszej polskiej uczelni”, obchodziła także mały jubileusz – 20-lecie komputeryzacji, liczony od oficjalnego zainaugurowania w styczniu 1994 r. Komputerowego Katalogu Zbiorów Bibliotek UJ (KKZBUJ). KKZBUJ to centralna baza katalogowa UJ, notująca zasoby wszystkich bibliotek Uniwersytetu. Okrągła rocznica obligowała do spojrzenia wstecz, do podsumowania osiągnięć komputeryzacji Biblioteki. Celem konferencji było jednak zidentyfikowanie obszarów, w których pojawiły się e-metadane, e-zasoby, określenie wpływu cyfryzacji i Internetu na gromadzenie, opracowanie i udostępnianie informacji, refleksja nad ekspansją technologii informacyjnej, która w sposób niebagatelny wpływa na pracę bibliotekarzy i wzrastające oczekiwania użytkowników. Przedstawiono 16 prezentacji, wszystkie opublikowano w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej.

Pierwsze cztery dotyczyły Biblioteki Jagiellońskiej, w tym współpracy BJ i Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie). Tytułowa e-eksplozja dotarła do BJ i innych bibliotek na początku lat 90. ubiegłego wieku. Dotyczyła równolegle danych i metadanych – pierwszą bazę na dysku CD-ROM zakupiono w BJ w połowie 1992 r., a w grudniu tego samego roku podpisano umowę o zakupie zintegrowanego systemu bibliotecznego VTLS, obecnie VTLS/Virtua (Krystyna Sanetra *E-eksplozja – dane i metadane – dokonania i plany*). W połowie lat 90. BJ stała się już biblioteką hybrydową, w której współistnieją za-

soby analogowe i cyfrowe, ich metadane, oraz w której udostępnia się bazy danych posadowione na zdalnych platformach. Po 20 latach zasoby cyfrowego środowiska informacyjnego BJ (jednostki: zinwentaryzowanych dokumentów elektronicznych, licencjonowanych zasobów elektronicznych, materiałów zdigitalizowanych) stanowią blisko 8% ogólnej liczby woluminów i jednostek gromadzonych od początku istnienia instytucji, ale przyrost zbiorów cyfrowych w 2013 r. stanowi już 49% przyrostu zbiorów tradycyjnych. W prezentacji Żanety Kubie „Po zakamarkach Jagiellonki podróż przez stulecia zaciekała refleksja, że istnieje pewna nieuchronna, odwieczna prawidłowość: dokumenty narastają, potrzebują coraz więcej przestrzeni, teraz także wirtualnej i są kolejne pokolenia strażników i badaczy. Ta trwająca od wieków prawidłowość jest tym, co nas wzmacnia i uświadamia, jak ważną rolę [my bibliotekarze], pełnimy w tym łańcuchu historii”. BJ była jedną z czterech bibliotek (BUW, BJ, BG AGH, BG UG), które od 1993 r. współpracowały w zakresie przygotowywania komputeryzacji katalogów bibliotecznych, wdrożenia systemu VTLS, opracowania podstaw metodycznych katalogowania w systemie komputerowym, tworzenia języka haseł przedmiotowych KABA oraz kartotek haseł wzorcowych. Aktywnie uczestniczyła w tworzeniu CKHW, CKTCz, NUKAT. „Współpraca z wykorzystaniem komputeryzacji przyniosła bibliotekom niekwestionowane korzyści, choć uczestniczenie w niej oznaczało dyscyplinę i rygory, co postrzegano często jako utrudnienia. Była impulsem do wewnętrznej modernizacji bibliotek oraz czynnikiem przebudowy mentalności bibliotekarzy” – powiedziała Maria Burchard, kierownik Centrum NUKAT w wystąpieniu *BUW – BJ – partnerstwo ponad dwudziestolecie*. W wyniku współpracy w NUKAT wytworzono wspólnie zasób spójnych danych oraz procedury gwarantujące prawidłowy obrót tymi danymi. Dlatego partnerzy NUKAT są teraz daleko lepiej przygotowani na nowe wyzwania związane z rozwojem technologicznym, z potrzebą i możliwościami włączenia metadanych bibliotecznych w światowy system zintegrowanej informacji, z koniecznością implementacji nowych metod zapisu i obsługi danych. Małgorzata Wielek-Konopka (BJ) w referacie *Od lokalnego katalogu do globalnej bazy danych* przedstawiła ewolucję KKZBUJ, podkreślając wagę zmian organizacji prac katalogowych i wzrost ich tempa w ostatnich latach. Komputeryzacja zdecydowanie poprawiła możliwości i komfort budowania i wyszukiwania informacji, a współdziałanie bibliotek w zakresie tworzenia i wymiany danych, systemy powiązań pomiędzy katalogami komputerowymi i różnymi bazami danych sprawiły, że współczesna biblioteka wykroczyła znacznie poza swoje fizyczne progi. Zacierające się coraz bardziej granice dotyczące form i zawartości materiałów bibliotecznych, a także ramy geograficzne, w których poszukiwane są informacje, każą postawić pytanie o kierunek przemian. Chodzi o to, aby nowa filozofia konstruowania baz bibliotecznych zapewniała nadal spójność i rzetelność danych, a zarazem lepiej odpowiadała na współczesne potrzeby użytkowników.

Kolejny temat konferencji dotyczył oceny działań bibliotekarzy przez użytkowników. Marzena Baś (BJ) przedstawiła wyniki badań ankietowych dotyczących funkcjonalności KKZBUJ, których rezultatem było ustalenie wskaźnika satysfakcji użytkowników dla KKZBUJ w całości i dla poszczególnych jego funkcji. Wskaźnik satysfakcji określono dzieląc sumę wartości wskazanych przez użytkowników dla każdej usługi przez liczbę osób odpowiadających na pytanie. Średni wskaźnik satysfakcji użytkowników dla KKZBUJ w całości osiągnął wartość 3,54. Największy

wskaźnik satysfakcji (4,40) uzyskała możliwość samodzielnej prolongaty online wypożyczonych książek, a najmniejszy (2,09) opcja przeglądania subskrybowanych baz danych, przy wykorzystaniu indeksów i następnie otrzymanie bezpośrednio linku do danej bazy. Prezentacja Tomasza Winiarskiego i Anny Gromadzkiej również przedstawiała wyniki ankiety. Przeprowadzono ją w roku akademickim 2011/2012 w Bibliotece Wydziału Informatyki i Zarządzania Politechniki Wrocławskiej. Ankieta miała na celu zebranie opinii na temat poziomu świadczonych usług oraz wprowadzenia ewentualnych ulepszeń. W tym ostatnim przypadku dokonano konfrontacji propozycji czytelników dotyczących zmian w bibliotece z opinią bibliotekarzy. Ponad 63% ankietowanych uważało, że poziom reakcji na zapytanie, czas realizacji usługi i zachowanie personelu wobec użytkownika są bardzo dobre, a prawie 37%, że dobre. Zaakcentowano, że biblioteka, jak każda organizacja non profit, powinna, w sposób szczególny dbać, o jakość usług i monitorować potrzeby użytkowników, bo profesjonalna obsługa to najlepsza reklama biblioteki. Ocenę szkoleń prowadzonych wśród użytkowników medycznej informacji naukowej przedstawiał referat Anny Urygi i Moniki Niewaldy (BM CMUJ). Szkolenie prowadzone przez bibliotekarzy medycznych stanowiło jedno z zadań ogólnouczelnianego projektu „Pro bono Collegii Medici Universitatis Jagiellonicae”, który był realizowany w latach 2010-2013 i współfinansowany ze środków Unii Europejskiej. Ocena szkoleń przeprowadzona na podstawie ankiet ewaluacyjnych oraz rezultaty monitoringu wykorzystania zasobów medycznej informacji naukowej pokazały, że użytkownikom brakuje wiedzy i umiejętności, potrzebnych do korzystania z bogatej oferty zasobów i usług informacyjnych. Szkolenie trafiło więc w oczekiwania użytkowników i cieszyło się wysoką frekwencją. Ewaluacja szkoleń wykazała, że edukację w zakresie kompetencji i umiejętności informacyjnych należy rozłożyć w latach, starać się dopasować tematykę i zestawy ćwiczeń do profilu uczestników. Z dużym zainteresowaniem spotkał się referat Barbary Bułat (BJ) *E-ksplozja e-dukacji, czyli o szkoleniach z korzystania z zasobów elektronicznych*. Wprowadzenie szkoleń z wykorzystania zasobów elektronicznych miało związek z gwałtownym przyrostem zasobów elektronicznych, dostępnych w Bibliotece i za jej pośrednictwem. Przedstawiono rozwój oferty szkoleniowej, ze szczególnym uwzględnieniem wykładów „Ars Quaerendi” oraz „Ars Quaerendi Plus”. Ze stałego cyklu wykładów „Ars Quaerendi” prowadzonego w latach 2005-2013 skorzystało podczas 399 wykładów łącznie 3805 osób (studentów i pracowników UJ, pracowników innych uczelni oraz innych instytucji z/i spoza Krakowa). Szczególnym zainteresowaniem cieszą się wykłady „Ars Quaerendi Plus”, organizowane na zamówienie (uczestnicy mogą wybrać temat, termin i miejsce). Pod tą nazwą rozpoczęto je w październiku 2011 r., i do końca 2013 r. 86 zamówionych wykładów wysłuchały 2263 osoby (głównie studenci studiów I, II, i III. stopnia z 7 wydziałów UJ, ale także z Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie). Temat szkoleń kontynuowany był w prezentacji *Zasoby elektroniczne jako przedmiot edukacji informacyjnej na podstawie doświadczeń Biblioteki Głównej Politechniki Śląskiej*. Joanna Dziak zauważyła, że zmieniają się kompetencje czytelników, wyrosło już pokolenie tzw. cyfrowych tubylców, dla którego Internet jest naturalnym środowiskiem życia, nauki i pracy. Tym niemniej wciąż potrzebne jest podnoszenie kompetencji informacyjnych użytkowników w zakresie określenia potrzeb informacyjnych, wyszukiwania i oceny informacji, jak również efektywnego i etycznego jej wykorzystania.

Szkolenia stacjonarne i zdalne prowadzone przez Bibliotekę Główną Politechniki Śląskiej uwzględniają specyfikę uczenia się osób dorosłych i dostosowywane są do poziomu uczestników. Zaakcentowano, że istotna jest aktualizacja ich treści, aktywizowanie uczestników, intensywna akcja promocyjna i ewaluacja szkoleń.

Pod wpływem rozwoju technologii informacyjnych dokonały się też zmiany w zakresie gromadzenia zbiorów. Na przykładzie BJ omówiła je Ewa Dąbrowska. Referentka skoncentrowała się na zjawisku przesuwania się punktu ciężkości w pozyskiwaniu materiałów bibliotecznych z drukowanych, w kierunku dokumentów elektronicznych. Egzemplarz obowiązkowy to największe źródło wpływu publikacji drukowanych w BJ, ale wpływ publikacji elektronicznych stopniowo rośnie. Obserwuje się, że wydawcy rezygnują z drukowania swych wydawnictw, najczęściej ciągłych, zastępując je formami elektronicznymi lub wydawnictwa, głównie naukowe i fachowe, dostarczane są w obu formach, drukowanej i elektronicznej. Zapewnianie dostępu do cyfrowych zasobów informacji zdominowało zupełnie zakup materiałów drukowanych. BJ prenumeruje dla całego Uniwersytetu kilkadziesiąt baz danych, zapewniając dostęp do ponad 170 tys. czasopism, książek i innych źródeł informacji online. Wymaga to specjalnego finansowania i wpływa na organizowanie się bibliotek w konsorcja w celu obniżenia kosztów. Uwypuklono nowe zadania stawiane przed bibliotekarzami: nie tylko dobór i selekcja, ale i negocjowanie z dostawcami, praca nad kształtem umów i przy przetargach, czuwanie nad przestrzeganiem umów i licencji, udostępnianie i promowanie kolekcji, szkolenie użytkowników i testowanie baz danych.

Kolejne pięć wystąpień dotyczyło różnych aspektów działania Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej (JBC). Katarzyna Szczepaniec omówiła model opracowania i udostępniania w JBC oraz archiwizowania dokumentów online, otrzymywanych przez BJ w ramach egzemplarza obowiązkowego. Z kolei Łukasz Mesek pokazał, jak w dobie cyfryzacji zmienia się model publikowania. W kulturze masowej autor dysponując narzędziami Internetu może stać się zarazem swoim wydawcą. W przypadku publikacji naukowych rynek wydawniczy zdominowany jest przez korporacje wydawnicze i wydawnictwa uczelniane. Ale rozwija się ruch Open Access, a biblioteki cyfrowe poprzez istniejącą infrastrukturę, popartą renomą uniwersytetu oraz szybkość publikacji, mogą odgrywać rolę wydawców. Ł. Mesek przedstawił JBC na tle światowych bibliotek cyfrowych, świadczących usługi wydawnicze, jako wydawcę kilku książek na licencji Creative Commons BY-SA. JBC jest też platformą, na której publikowane są wirtualne wystawy. Jedną z nich przedstawiły Jadwiga Wichman i Joanna Hoły w prezentacji *Wystawa wirtualna o Zygmuncie Wróblewskim przykładem nowoczesnej bibliografii cyfrowej*. Jagiellońską Bibliotekę Cyfrową uruchomiono w 2010 r., a obecnie planowane jest utworzenie Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego, agregującego informacje o działalności naukowej pracowników Uniwersytetu. Repozytorium UJ będzie osobną platformą, ale do wprowadzania metadanych wybrano, tak jak w JBC, format DublinCore. Adrian Drabik w swoim wystąpieniu *Biblioteka cyfrowa a repozytorium – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa a Repozytorium UJ (Hydra)* przedstawił funkcjonalności i cechy wspólne obu baz oraz możliwość wirtualnego ich skorelowania za pomocą systemu Hydra, narzędzia indeksującego metadane z wielu źródeł, które z powodzeniem jest stosowane w Stanford University, University of Notre Dame czy London School of Economics and Political Science. W referacie *Bibliografia Pracow-*

ników UJ Leszek Szafranski przedstawił aktualny stan prac nad Bibliografią i model organizacji pracy po uruchomieniu systemu. System do tworzenia bibliografii oparto na oprogramowaniu Dspace, a będzie ona zintegrowana z Repozytorium UJ. Gromadzenie i udostępnianie bibliografii pracowników UJ wzbogacone będzie o funkcjonalności wspomagające proces oceny pracowników naukowych UJ (wymiana informacji z systemem SAP UJ).

Krystyna Michniewicz-Wanik (Biblioteka Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego) kontynuując wątek Open Access omówiła działania podejmowane na rzecz otwartego dostępu do wiedzy. Korzystanie z utworu udostępnionego na zasadach OA jest legalne i bezpłatne dla wszystkich użytkowników Internetu. Jedynym obowiązkiem osoby wykorzystującej cudzy tekst jest poprawne jego zacytowanie. Podkreśliła, że szerokie rozpropagowanie i stosowanie zasad Open Access oraz udostępnianie utworów na licencjach Creative Commons może stanowić alternatywę dla niedoskonałych rozwiązań ustawowych, dotyczących przepisów o dozwolonym użytku chronionych utworów. Przedmiotem wystąpienia Urszuli Knop (Biblioteka Główna Politechniki Częstochowskiej) *Źródła informacji o wskaźnikach oceny czasopism w ofercie bibliotek wyższych szkół technicznych – wybrane zagadnienia* były podstawowe źródła informacji o wskaźnikach oceny czasopism: wykaz czasopism punktowanych przez MNiSW, Master Journal List, Journal Citation Reports. U. Knop omówiła też polskie bazy danych: bibliografie publikacji pracowników uczelni, BazTech i Arianta. Zwróciła uwagę, że rozwój źródeł informacji o czasopismach naukowych jest procesem ciągłym, wynikającym z usieciowienia informacji naukowej, aktywności grup związanych z nauką i publikowaniem, z wypracowania nowych form współpracy w zakresie organizowania dostępu do zasobów i z wprowadzenia zasad oceny jednostek naukowych, w oparciu o wskaźniki parametryczne.

Wszystkie wystąpienia dowiodły, że e-eksplozja jest faktem. Ogarnęła ona wszystkie obszary działania bibliotek, a komputeryzacja bibliotek i cyfryzacja zasobów przekształca je w centra informacji, coraz częściej zdalnej. W procesie gromadzenia zbiorów pojawił się nowy istotny element: organizowanie dostępu do zdalnych źródeł. Dokumenty elektroniczne born digital wymagają platformy do ich wirtualnego udostępniania i archiwizowania. Katalogujący muszą zmierzyć się z nową filozofią opracowania i prezentowania danych (RDA, FRBR). Pojawiły się nowe role bibliotekarzy, budują oni bazy katalogowe, bibliograficzne, bazy kopii cyfrowych zasobów bibliotecznych, bazy danych i metadanych dorobku naukowego uczelni w repozytoriach, wchodzą w rolę wydawców i propagatorów otwartej nauki. Kluczowe stało się monitorowanie potrzeb użytkowników oraz oferowanie wielu zróżnicowanych szkoleń w zakresie kompetencji informacyjnych w odpowiedzi na te potrzeby.

Krystyna Sanetra
Biblioteka Jagiellońska

Tekst wpłynął do Redakcji 25 kwietnia 2014 r.